

KERESZTÉNY MAGVETŐ.

XXXIII. évf.

1898. Január—Február.

1-ső füzet.

Mas'ûdî Manesről s a manichaeus hitfelekezetről.¹

Az arab tudományosság egyik vezérférfia Mas'ûdî: *Kitâb murûds al dzahab ez.* nagy műve VIII. fejezetében *Manes*-ről, a manichaeus hitfelekezet alapítójáról így ír:

„Manes (Mâni) a Messiás után élt.“²

Ugyanezen mű XXIV. fejezetében a következőket olvassuk:

„Azt mondják, hogy Manes, Jezíd fia, Kârdûn tanítványa Bah-râm (királyt)³ a dualismus (*al-tsanvijeh*) tanainak igyekezett megnyerni s a király készséget szinlelt azok elfogadására, a míg egy helyre össze nem gyűjtötte a manichaeismus különböző tartományokban elszéledt hittéritőit; aztán kivégeztette Manest s a tan fejeit. Még Manes életében jött létre a *zenâdike* szó, a mely szóból származik a *zendîkeh*⁴ elnevezés (manichaeismus). Ennek magyarázata ez életirati adat: Zerâdest (*Zârtust* v. *Zârdust*),⁵ *Eszbîmân* (Eszpîmân) fia, a mint már említettük genealogiájáról szóltunkban (a XXI. fejezetben), a perzsáknak egy *Besztâh*⁶ nevű könyvet hozott, mely régi nyelvöken íratott. Ennek a könyvnek egy magyarázatát is adta, melyet *Zend*-nek ezimezett, melyhez egy másik magyarázatot esatolt *Bâzend* (*Pâzend*) ezimen. Tehát a *zend* az első kijelentett könyv fordítása. Később e magyarázatról mind azok, kik a *Besztâh*-tól eltértek hozzá, *zendî*-k-nek

¹ Mas'ûdî X. évszázbeli tudós arab történész és geographus.

² A III. évszázban.

³ Hormuz fia, perzsa király.

⁴ Arab alakja a perzsa *zendik* szónak, mely a zoroastrius tan követő-jét jelenti; az arab *zenâdike* szintén a perzsa *zendik*-re vezet vissza s ugy látszik, ennek belsőtöbbses alakja. A perzsa alapszó *zend*, *zendül zantu*, a mely-ről azt mondja Zoroaster (*Zârtust*), hogy ez ezime azon könyvnek, melyet az égből kapott.

⁵ A meseszerű Gusztászp (arabosan Jusztászp) király uralkodásának harminczadik évében jelent meg előtte Balkh-ban, a hol udvart tartott, Zoroas-ter, kit a perzsa moszlimok s talán a keresztények közül is többen Ábráhámmal azonosítottak.

⁶ A perzsa *Abisztû* v. *Avesztû*, arabosan írva *abesztûk*, mely szó sze-rint „a meghatározottat“ jelenti: Zoroaster vallási művének ezime.

neveztetnek; ezek nem tartják magokat a kijelentés szövegéhez, hanem a magyarázatéhoz. Az arabok ezt a kifejezést átvették a perzsáktól s *zendik*-nek ejtik. A *zendik* azokat jelenti, kik a dualismus elvét vallják s a világot öröktől fogva valónak tartják s nem (valamikor) teremtettnék.¹

Ugyanezen mű CXXVI. fejezetében Manes-ről még a következőket olvassuk:

„*Mehdi* (khalifa) irgalom nélkül irtatta ki az eretnekeket² s mind azokat, kik az iszlám tanaitól eltérő nézeteket vallottak, mert e tévtanok ép az ő uralkodása alatt nyilvánultak s kezdtek megszilárdulni, a mikor *Manes*, *Ibn Dais'án* és *Markion*³ műveit a parsi és pehlvi nyelvből *Abd. Allah Mokaffa* fia és más tudósok arabra fordították. Ugyanakkor jelentek meg *Ibn Abi l-Ardsá*, *Hammád Ardsá*, *Jahja ben Ziád* és *Muthi ben Jász* könyveit, a kik mindnyájan a manichaeus, dais'áni s markioni tévtanok követői voltak. Az atheismus⁴ megnyilvánult s gyorsan terjedt. Ekkor a Mehdi buzditására a theologiai iskola tudós vitázói műveikben megezáfolták az említett eretnek felekezeteket, és ezeken kívül még más felekezeteket is, szigorú érveléssel támadták meg ellenfeleik téves rendszerét, hű feltevéseiket megsemmisítették s a kétkedők szemé előtt az igazság fényét felgyújtották.“

Kusán-ban a *tagazgaz* nevű turk népség fővárosában a manichaeusoknak egy *Mani-sse* nevű híres templomok volt. A tagazgazok Mas'udi szerint Manes tanait vallják. (l. id. műve XV. f.)

Az id. mű XV. fejezetében a manichaeusokról így szól Mas'udi: „A sinai birodalommal határos a tagazgaz-oké, a kik, mint fennebb említők, manichaeusok s két elvoknak együttes lételeben (s munkásságában) hisznek, u. m. a világosságának és sötétségének. Ezek azelőtt tudatlanságban (egyszerűségben) éltek s vallásuk hasonló volt a többi török népéhez s ez az állapot mind addig tartott, a míg a dualismus sátánjai közül való sátán őket hatalmába nem ejtette, s hazug

¹ Az *Aveszta* a zend, jobban mondva az ó-baktriai nyelven van írva, a *zend*-nek ezimezett magyarázat *pehlvi* betűkkel s ezen a közép-perzsa nyelven a *Päzend* pedig a párszi nyelven pehlvi betűkkel iratott.

² Arabul *mulhid*.

³ Mas'udi műve VIII. kötetében szól e két eretnektanítóról és megjegyzi rólok, hogy a Messiás eljövele után éltek.

⁴ Tulajdonképen *zendike* a. m. a *zendik*-ek tana.

beszédben észre nem vétette velek az ellentétet, mely e (látható) világban rejlik, a milyen az élet és halál,¹ egészség és betegség, gazdagság és szegénység, világosság és sötétség, egyesülés és különválás, összekötés és felbontás, napkelet és napnyugat, a létező és nem létező,² éjjel és nappal és más hasonló ellentétek. Majd ama (különböző kinszenvedésekről), fájdalmaikról beszélt nekik, melyek a józan okossággal felruházott embert s az oktalan állatot (mind untalan) érik, a gyermekket, az együgyűt, a bolondot megkörnyékezik, s a melyekért Isten nem lehet felelős, s világosan láttatta velek azt a nagy ellentétet, mely (e bajok) s ama javak közt van, melyek Istentől jönnek s azt is kimutatta nekik, hogy Isten sokkal magasabban áll, minthogy neki valami rossz tulajdonítható legyen. Ilyen s hasonló álnok beszédek által elméjüket befolyásolta s a tévedések elfogadására alkalmatossá tette. A míg a sinai birodalom uralkodója a samanizmus hitelvét vallotta s állatokat áldozott, örökös háboruban volt *Irkhan*-nal, a turkok királyával, a mióta azonban a dualizmus hitelvének hódol, jó barátságban vannak egymással.“

Szerzőnk id. műve LXI. fejezetében a manichaeusokról a következő szövegben történik említés :

„Arról a módról, mely szerint a foetus alakul, ennek eredetéről, anyagáról, átváltozásairól egy esep. spermából vérgomolylyá, majd egy hus tömeggé, teljes kifejlődéséig, hosszadalmas vitatkozások folytak, legkülönösebben a dualistáknál (manichaeusok) s az ó- és ujkor tudósai műveiben.“

Mas'údi műve CXII. fejezetében említi, hogy *Manes*, *Dais'an* s *Markion* iskolája, valamint az ó- és ujkor deista s naturalista bölcseiséi, sokat foglalkoztak a *szeretet* lényegével, természetével, megnyilatkozásaival, és hogy meghatározása hosszas elméletek kifejtésére s kimeríthetlen vitákra vezetett.

Az id. mű CXIV. fejezetében következő elbeszélést olvassunk :

Tsomámah, Asrasz fia mondja, hogy Mamún (khalifa)-nak³ tudomásul adták, hogy Bas'rah lakócai közül tizen *Manes* tanait vallják, s (illet.) a világosság és sötétség dualizmusában hisznek. A khalifa elrendelte, hogy (az eretnekeket) elébe vezessék, miután magának az illetőket egyenként megnevezette. Az összegyűlteket meg-

¹ Az eredeti szövegben : *halál és élet*.

² *'Adam* stb. tulajdonképen hiány, *'ádim* »hiányt szenvedő«.

³ Meghalt 833-ban.

pillantotta egy élősdi¹ s azt gondolta, hogy ezek bizonyosan azért gyűltek össze, hogy együtt valamely (gazdag) lakomára menjenek, s közéjük lépett s velök tartott, nem tudva, hogy kik. Majd velök s felügyelőikkel egy hajóhoz ért, a melyről azt hitte, hogy kéjutra indul, s a többivel együtt hajóra szállt. Nagy gyorsan lánczokat hoztak s a társaság tagjai lánczra verettek, úgy a közéjük elegyedett élősdi is, a ki így szólott magában: élősdiségem lánczra juttatott. Majd a legidősebbekhez fordult s így szólott: ugyan kérlek, kik vagytok? mire azok azt válaszolták: inkább te mond meg, hogy ki vagy s testvéreink közül való vagy-e? Istenemre én nem tudom, kik vagytok s csak annyit tudok, hogy élősdi vagyok. Ma hazulról az utezára lépvén, találkoztam veletek s meglepett kellemes külsőtek, jó kinézésűtök és a jólét külső jegei rajtatok s az a gondolatom támadt, hogy ezek az öregek, érettkorú férfiak és ifjak bizonyára valamely mulatságra² gyűltek össze s közétök elegyedtem s egyiketök mellé léptem, mintha én a társaságotokhoz tartoznám. Ti e hajóra szálltatok, a melyet puha párnák és szőnyegek díszítenek, s észrevettem, hogy tele tálak, zsákok és kosarak vannak itt elhelyezve s gondolám: ezek bizonyára valami kéjlakba vagy kertbe üldülni mennek, ez rám nézve egy boldog nap lesz. Örültem a jó alkalomnak, mikor egyszerre a felügyelő hozzátok lép s lánczra ver titeket s engem is veletek együtt. Egészen megzavarodtam, kérlek, mondjátok meg mi ez a dolog. A foglyok kinevették s jól mulattak rajta s így szólottak: most, hogy te is társaságunk tagja lettél s vasra verettél, tudd meg, hogy mi manichaeusok vagyunk, a kiket feladtak Mamún-nak; elébe vezetnek, ő meg fog kérdezni, hogy kik vagyunk, hitvallásunkról fog kikérdezni s megbánásra s hitünk megtagadására fog inteni, különböző próbákra fog tenni, így a többi közt egy Manes képet fog mutatni s arra fog felszólítani, hogy e képet leköpjük s megtagadjuk; kényszeríteni fog, hogy fáczán³ nevű vízi madarat áldozzunk. A ki a kényszerítésnek enged, menekülni fog. A mikor téged fognak előhívni, s próbára tétel, megmondod, hogy ki vagy s minő hitet vallasz, lelkiismereted szavát követve. Nemde azt mondad, hogy élősdi vagy, az élősdi sokat tudnak mesélni és sok hirt hallottak, Baghdád városába teendő utazásunkat rövidítsd meg mu-

¹ Perzsául *thufeil*.

² *Velimeh* tulajdonképen „lakoma“.

³ *Tedzerv* perzsául, arabul *tedzerids*; a perzsa eredetű szó összefügg a görög *ταυρας* v. *ταυρος* név alakkal.

latságos elbeszéléseiddel. Midőn Baghdádba megérkeztek, legott a khalifa elé vezettettek, a ki őket egymásután nevéknél fogva szólította; mindeniktől megkérdezte, hogy minő felekezethez tartozik, s az izlâm felől is kérdéseket tett, aztán Manes megtagadására szólította fel őket, megmutatva nekik Manes arczképét s követelve tőlök, hogy a képet leköpjék s eredetijét megtagadják. A mint egyenként a hithagyást megtagadták, a khalifa őket a bakó kezére juttatta. Végül az élősdi-re jött a sor. Miután a tizzel végeztek Mamûn a felügyelőktől kérdi: hát ez ki légyen, mire azt felelték: Isten bizony! nem tudjuk; ott találtuk a többivel együtt s ide hoztuk. Erre azt kérdi a khalifa: ki vagy? felel: oh fejedelme a hívőknek, nómtól elválok, ha értem, hogy ez mi dolog, én egy szegény élősdi vagyok s elmondta történetét kezdettől végig. Mamûn nevetett s aztán megmutatta neki a képet, s az élősdi ezt nemcsak elátkozta s megtagadta, hanem még arra is késznek nyilatkozott, hogy bemoeskolja. „Istenemre — mondá — azt sem tudom, hogy Manes zsidó volt-e vagy moszlim“. Mindazonáltal Mamûn mód nélkül való élősdiségeért s merészségeért büntetésre méltónak ítélte, de Ibrahîm, Mehdi fia, ki a fejedelem előtt állott, imigy szólalt meg: „Uram! kegyelmezz meg ennek az embernek s bocsásd meg vétkét s egy sajátságos kalandot beszélek el neked, a melynek hőse én voltam.“

A manichaeusokról a tagazgazok tartományában *Abulfarasd* (megh. 1307-ben) is érdekesen irt *Kitáb al-fihriszt* ez. műiben.

[A görög írók közül, l. Suidast a *Μάνης* név alatt, Eusebius egyháztört. 7-ik k. 27-dik fejezetében a többi közt azt írja, hogy a rajongó Manes, ki dühöngéséről (*μανία*) neveztetett így, az ördögtől indittatva eszelte ki gyűlölt s gyűlöletes tévtanát. Eredetére nézve perzsa, barbár szokásokat követő; mikor fellépett Romában I. Felix volt az egyház feje. A római birodalom császára Probus volt Kr. u. születése után 277 körül. Epiphanius szerint nevét a babylonai *mân*¹ szótól kapta, mely edényt jelent, mint a ki magát az isteni tudománnyal teljesnek tartotta, eredeti neve *Kubrik* volt, egy özvegy asszony szolgálatában állott, kitől igen nagy vagyont örökölt. A rabbin irodalom is megemlékezik Manesről (*Máni*), így Rabbi Ábrahám a *Kabballa*-ban 9 b. a ki *Sapor* perzsa király nevét *Savur*-nak írja. Rabbi

¹ *Mân* az árámi nyelvjárásokban is edényt jelent.

Ábrahám szerint *Savur* uralkodása alatt lépett fel *Manes*; ez a hírneves eretnek két istent tanított, a kik közül az egyik életet ad s minden jót a földön, a másik halált okoz és minden rossznak szerzője. A király végre megöleti. Epiphanius szerint a király fiát gyógyította, de az mégis meghalt; az orvosló Manes az atya haragja elől elmenekült ugyan, de üldözői reá találtak, visszahozták s a reá szerfelett haragvó király bőrét lenyuzatta. Mások szerint Manes előbbi neve *Urbicus* lett volna. l. Budsorf talmudi szótárát Fischer Bernát kiadásában a *Máni* névalak alatt].

GR. KUUN GÉZA.

Dávid Ferencz hitnézete a Krisztusról.

A Krisztusról szóló tan a keresztény hittudományal egykoru. S alig hogy Jézus meghalt a kereszten, már kérdések merülnek föl személye körül. S a kereszténység első száz évei a Krisztusról szóló tanoknak alapelemciet rakták le ; s ezekben kétségtelen, hogy a kereszténységet a Krisztus lényének vallásos jelentősége vezetie. A vallás idealok után törekszik. E törekvés a keresztény vallásban Krisztus személyiségének idealitását vonta maga után. A Krisztusról szóló tanok első forradalmái¹ bebizonyították a Krisztus istenségét, de a győzelem sem akkor, sem azután nem volt ment a gyanutól s a diadal hosszú száz éveken keresztül egyenlőtlen viszonyok között emelhetett trónt magának s elfogadást csak a középkor vallásos meggyőződésében nyerhetett.

De a mint nem mondhatjuk, hogy esupáu a mysticismus jellemző vonása a középkornak, ugy azt sem mondhatjuk, hogy Krisztus istensége kérdések nélkül állott diadalának tetőpontján.

Nem, mert a scholastica philosophia körében reá bukkanunk arra a pontra, mely a Krisztustan kérdéseit ismét fölszínre hozza s ez az absolut egység elve. De az absolutismus, melyre a középkorban törekedtek, az ellentétek ellentéteit szülte, s hogy e tömkelegből kiszabaduljanak, a kérdéseket syllogismusok alapján dialecticai bizonyítékokkal s logieai következtetésekkel döntötték el. Az így nyert igazságokat mind biztosoknak tartották, s a theologiát ez iskola a látható és történelmi világból teljesen az érzékfölöttibe vezette.

E tetőponton látszott meg, hogy az alap ingadozó. A fiu az ige, az ige a szellem kimondott gondolata. A nemzett hasonló ahhoz, a mitől származik, azért a fiu az atyával egylényegű. Ember formailag, isten lényegileg egy elvont fogalmu lényt állit elénk a személy jegyei s a szellem individualitása nélkül, a mi homlokegyenest ellenkezik a biblia öntudatos Messiásával. Ez ellentét a reformatio

¹ 325. niceai zsinat.